

Ni huáave' ajta ni yó'oxu

El coyote y el tlacuache

Cora de Santa Teresa

Narrador: Ponciano Gervacio Due
Redactor: Servando Gutiérrez Gervacio

Segunda edición
(versión electrónica)

Publicado por el
Instituto Lingüístico de Verano, A.C.
Apartado postal 22067
14000 Tlalpan, D.F., México
Tel. 5-573-2024
2008

Asesor Lingüístico: Donald Roth

Las ilustraciones son propiedad del Instituto Lingüístico de Verano, A.C., y son usadas con el permiso correspondiente.

Resumen en español: Este cuento trata de un tlacuache mentiroso y un coyote muy tonto.

© 2008 por el Instituto Lingüístico de Verano, A.C.
Derechos reservados conforme a la ley.
Esta obra puede reproducirse para fines no lucrativos.

<http://www.sil.org/mexico/corachol/corasantateresa/L119-CoyoteTlacuachecok.htm>

Primera edición	2003	1.5C
Segunda edición	2008	(versión electrónica)

El coyote y el tlacuache
Cora de Santa Teresa (cok)

—Cási', ma'cuíi tyiche' tyamua' huátoore
tyanéjmi'i tu naa tyi'tyatáruyixi'i.

Ma'ajta ari naa ciyéj jitze tyeriootape ni yó'oxu
ci jucuasíi jime'. Ti'qui jaataíhuo'ri' ni yó'oxu ci
ju'amíigo huáave' ja'yan tijín:

—¿Ni peri tyamua' een? Tyiche' tyanéjmi'i naa
tyityatáruyixi'n.

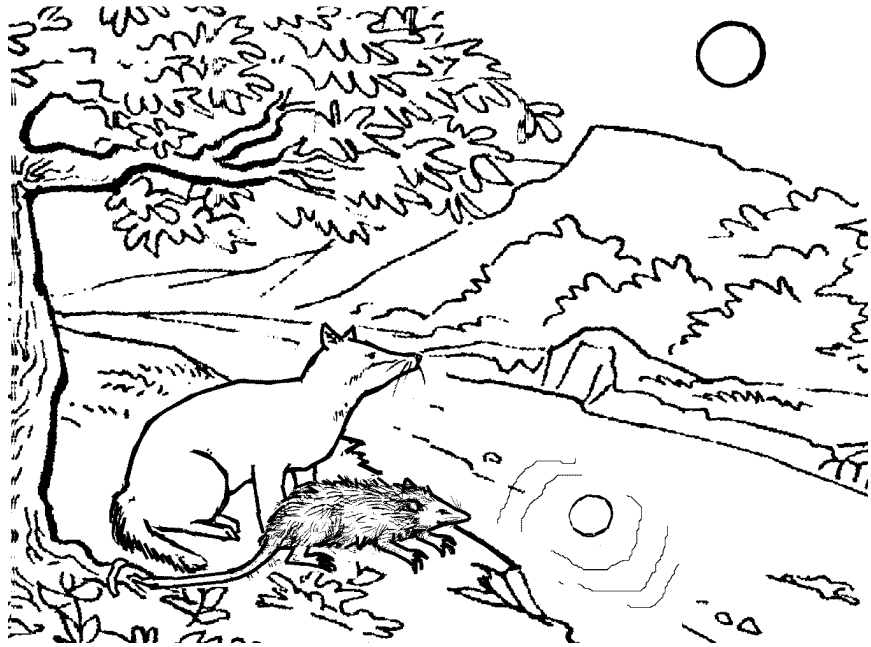
Ti'qui ja'yan ni yó'oxu tijín:

—¡Che'ree nyú'u!

Came tyityaatáztzunaxi, catyu'távej ni huáave',
ajta ni yó'oxu ji'róca'n ji'nyé je'riá'tapi'ihuaca'a ja'íjna ci
jucuasí jime'n.

Ajta cui' ni huáave' acatyajo'cájrpii atyámui'.
Capu che' pu ájvej.

Ja'yána ja'yáa pu'u xáa antyipuá'rii ni huáave'
ajta ni yó'oxu.

Aj mu mij jéeri' tyamua' jiú'uree para maj huatarutyixi'i. Ma'ajta naa tye'tyácuanamua ni yó'oxu ci ju'amíigo huáave'. Ma'ajta májxcire' átyii jo'támua tajapuá ja'apu naa tyi'tyényeri'i ni jáata'. Pero ja'yapu ij ni yó'oxu, tiqui ja'yán tyaatajée ci huáave' tijín:

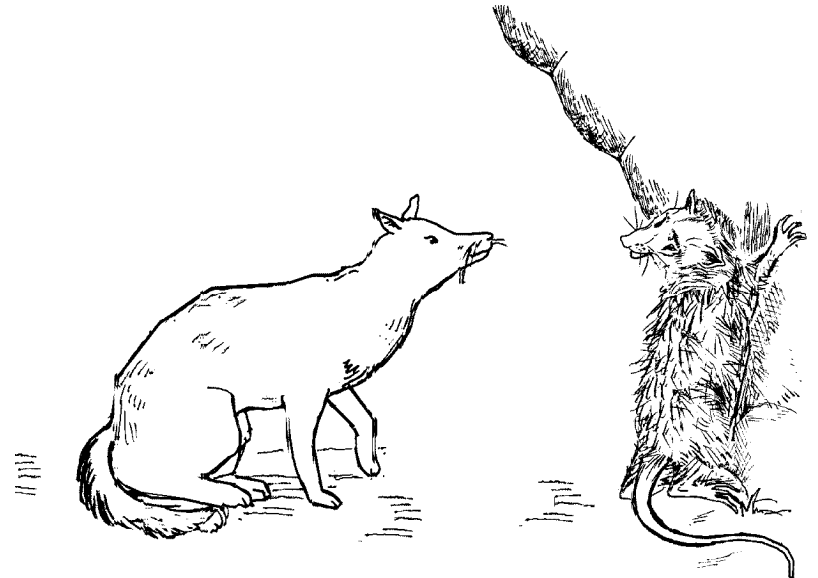
Ni huáave' ajta ni yó'oxu

Aj pu já'hua jo'rénye ni huáave' jó'ti ní yó'oxu tyetyéj jéeri' jó'otajchajca'a. Aj pu'ij jatatyójtye ni huáave' ci yó'oxu, ja'yan tijín:

—Ji'nyápana'a, nya'aamíigo.

Ajta ja'ín ni yó'oxu huatanyú, ja'yán tijín:

—Capu jé'e, nya'amiigo.

Aj pu'ij ni huáave' ja'yan tyaáta'iíhuo'ri' ci yó'oxu tijín:

—¿Tyi'tajnyí nya'aamíigo jé'e póoree?

—Aahuii tyetyéj nu nyoo ujtájche, i ti je'ca ari jo'veesii i cháanacaj, mu'ri uja'tyó'uunyij i tatyéjmua tajapuá. Cási', huó'namuajri'.

Aj pu'ij ni huáave' tyi'ijnamuáarajra, ti pua'a nyú'u jéeri' umiye'tyóoyinyij ajta ja'ín tyajá'ntzahua tijín ijé'canime' nyú'u. Aj pu'ij ja'yan tyaatajé ni yó'oxu ci huáave' tijín:

—¿Nyi pequée ja'tzú jé'e tyí'nyesejri paj hue'taj cui'i poo ja'tzu ju'utájchaj ja'íjci i tyetyéj ti quée acavi'tzin ja'chu tyáj jó'vej? Nyoo hue'taj nyaj ciyéj huaria'huón nyata'a jin ju'tyíchitze'n.

Ajta ja'ín ajó'ochajxi ni huáave' ju'utajchá ci tyetyéj.

Ajta ni yó'oxu ajiyo'riárupi, i ciyej ti mu'u já'huoo. Majta tyamua'a tyá'cuanamua ni yó'oxu ci huáave', ma majtá i xierúj tyí'itze' i xúuxu'u jitze ti anjá'hua je'có'uu i tyetyéj jitze.

Ajta ja'í ni huáave' ajo'riárupii, i ti yá'huoo ci yó'oxu catyi'nyú'camu'u ni huáave'. Ajtáhua'a ajá'hua' yo'tyoo ci yó'oxu, ti puá'a ari'taa jáata' ja'hua' ja'tyényee. Ajta ni huáave' ja'án jo're'nye, ti'qui ja'yan tyatajé tijín:

—Nya'amíigo pej tyíhue'tacaa, ijíi nu quée che' tyímua'uunyi' nyamuatyáci'mij.

Ajta ni yó'oxu jiu'tanyú ja'yan tijín:

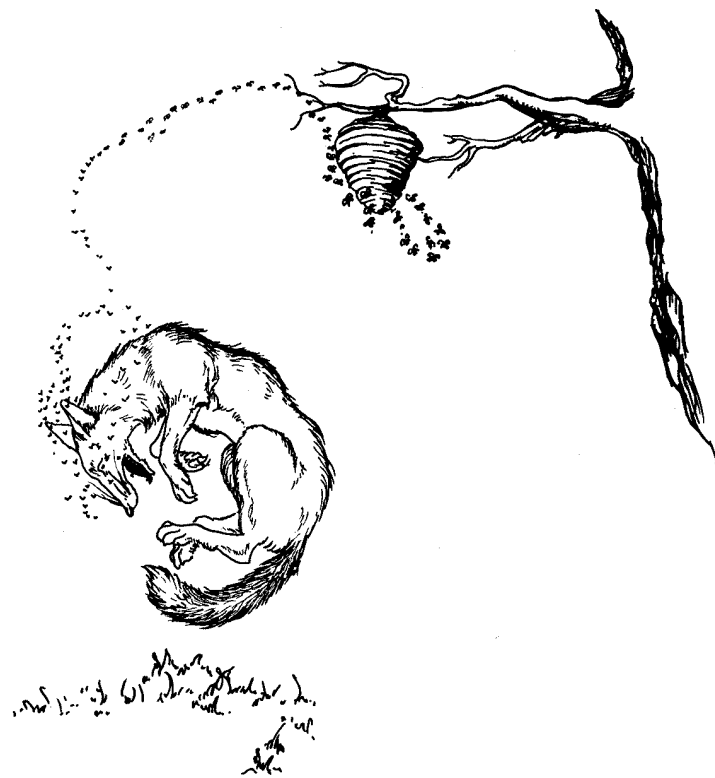
—Cási' nya'amíigo, capaj ja'yan tyi'ixáataj, ooj hué'taj naatáhueñria'a. Tyaj chéesu' eeta'n i jaata' aaci'i rájmua.

Ajta jantyimué'tij ni yó'oxu, capu che' ajtá jé'e tyatajé ni huáave'. Ja'yaa pu'u tyu'tanyú ni huáave' tijín:

—Numaj qui canu ja'tzu nyáj rutyii.

Ajta ni yó'oxu ja'yán tyu'tanyú tijín:

—Capaj ja'múj jin tyijí'mua'acaj jé'e pu tyi'riij páj rutyive'n. Cási' nyiche' tye'tyéj mua'cáve'ra, tyétyij catyitye'tyájrutye tyatá'a je'tai'n ci cheesu', jé'ta' nu xáanyij muo'tátare'e ti puá'a tyeerí je'ta'n.

Majta ja'ímaj ni tzári'ij ajo're'nye, majta ja'ín catyi'imuáre para maj catya'cájcutaa ci huá'i'ri ci xumuáatyé. Ja'a mu mati'ij jacacutáj. Ajta ja'ín ni víjxcii acatyajo're'nyaa ajta catyú'tzej, ajta catyá'atzunaca' ni huáave' ajo'tyéchaxii. Ajta ja'yan tyaatajé ni víjxcii tijín:

—Ijii paa catyetyájcime ca' amíigo yó'oxu, ca'a ji'nyi'i tyí'hue'tacaa, ajta tyamua' tyimuáacuanamua. Áricu pata'a jariá'huoonyi jo'páj catyiyé'tyoonyi ja'á paj catyiyotyáacii'mij capéj ché' tyá'uunyi'raj ijii.

Pero ti'ij ja'tyévi'i ti'ij tyamua' tyú'cuanaj ni huáave' i ti ajjó'ove ci tye'tyéj jitze. Ti'ij quéé mu'u jia'táhuán ni yó'oxu. Aj pu'ij ni huáave' tyú'tyése ti ciyéj avé'chuenyi jusíi ja'yaa pu'u ja'tzu ajtyojó'tyaícajma'a ci tyetyéj jitze, capu ajta ja'tzu ajoá'ase. Ja'yaa pu'u tyihuotyása'a ti'qui ja'yán tyi'riá'mua' tijín nyiche' jatátoonyi caanu catyératéechajra'a ti quéé na'va'to'o ni tyetyéj aa pu jée'ij catyératéechajra'a maaci catyo'catéechaca'. Ajta ni tyetyéj capu na'a jiu'táhuaxii ja'yaa pu'u na'a tyujú'caj. Aj pu'ij jé'e tyo'toomua'a ni huáave' ajta

tyamua' tyatáa jaaxiejvi'ri' ci yó'oxu. Ja'yaa pu tyí'riá'mua'a ni huáave' tijín tyamua' pu xaa tyinácuanamua ni yó'oxu capuá'a. Bueno pero nyóo hué'taj catyeria'huón nyata'a catyetyáji'me ca'a ji'nyí'ij tyí'nyacuanamuaa. Ajta ja'ín acatyoojoriá'rupii para ti jáahuonyi ci yó'oxu. Ja'yan tye'ntyixáta tijín:

—Jo'nyaj catyiyé'tyoonyi ci yó'oxu ja'ánu'u catyiyotyáci'mij.

Aj pu ijté'e ja'hua yó'tyoo ni huáave' ci yó'oxu, ti pua ari'itaa nacáj ajá'hua jiyá'cua' ni yó'oxu. Ja'áj pu'ij ni huáave' ja'yan tyiyo'tajé tijín:

—¿Ji'nyé pijtapij tyinácuanamua? Paj xáa tyíhue'tacaa, orita' nu catyimuatyáci'mij ca'a ji'nyé pij tyinyácuanamua.

Ajta ni yó'oxu ja'yan tyu'tanyúu tijín:

—Cási' amíigo, capaj ja'yan tyí'ixáataj. Tyoj hué'taj nacáj náa tyu'cuá'n. Cási', naa pu tyí'cuasi. Cási', nyiche' naa séej tyimuacájé'cari'tze'n, ajta séej naa tye'eré'caritza'ajra. Ti'qui ja'yan tyaatajé ci huáave' tijín:

—Ma'cuíi, acácuaxa'a. Nyiche' séej mua'ncáreera. Cási', naaj cui' tye'emé'ra'.

cáve'. Ajta ciyéj jatachuitye'e ja'yan ti jin ja'ij paj jin poo je'tyáva'ra'n ci canpuán, nyooche' nu nyáj i ti'ríi tyajá'mua'tyee i escuéela.

Ajta ni huáave' já'ntzaahua, capu jé'e tyaatajé.

Ti'ij nu'u ja'yan tijín:

—Numáj qui nyejquee ja'tzu antyíyi'vee.

Ajta ni yó'oxu huatanyú tijín:

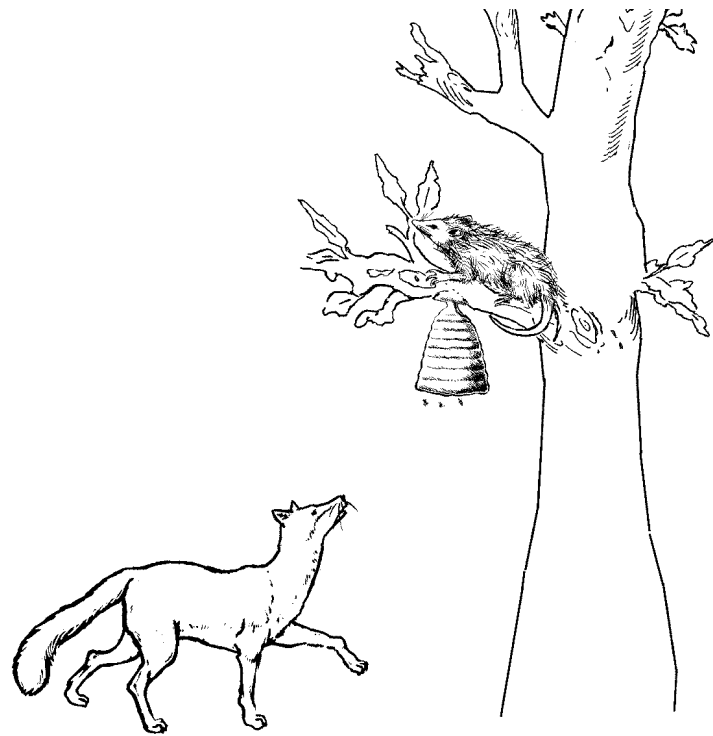
—Capáj tyijí'mua'aca'a, nyaj nu mua'ntyítoosii.

Ajta catyentyítoo ci huáave' ni yó'oxu. Ja'yáa tyaatajeevaj tijín:

—Yan paj póo ja'tzú úujca'tyii oríita nu nyijta yamuatyésejraj. Ajta ajo'riárupii ni yó'oxu.

Ajta ni huáave' anje're'yíxii naan xumuáatye maj ja'cáave'. Ja'yaa pu ti'i ja'tzu a'tyéevi'i ti'qui jée canyíi catyihue'tyéjvee ci xumuáatye cáme tyitye'ráxii ni xumuáatye jéhuua. Mati'i mij catyetyéche'exii catya'cájvee náanimua ci su'u jitze. Ajo'ria'huí'ixii muichíj, ji'nye tyamua muu tyetyéche'exi jéhuua néjmi'que'.

—Amíigo, acájra' ja'majna nyata'a
muaatyájcí'mee ca'a jinyépij tyinu'ca'a i pej jé'e
tyinaataréera'a ci nacáj ti huí'.

Ajta ja'ín ni yó'oxu ja'yan tyu'tanyú tijín:

—Capáj nya'amíigo jé'ej tyi'xaataj. Cási' ooj
hue'taj cui' ja'tzu amíigo, natahuúria'a póoche' paj
hue'taj cui' ja'tzú i canpuán eetyáva'ra'n iyaj ní yána'a

Ja'í pu'u ajta quée che' jé'e tyaatajé ni huáave'.
Ajta ja'ín acácuaxa'taca' ti'quij naa tya'ncáreeri ni
tyényi'tza'n ci huáave', naa cui' catyu'huatá'a ji'nye

náapu tyí'cuasii ni nacáj ti jacáje'caritze ni yó'oxu. Aj
pu'ij ni yó'oxu jaata'íhuo'ri' tijín:

—¿Nyi quée íj náa tye'ejmé'ra'?

Ajta ni huáave' jiu'tanyúu ja'yan tijín:

—Jée náapu tye'emé'ra'.

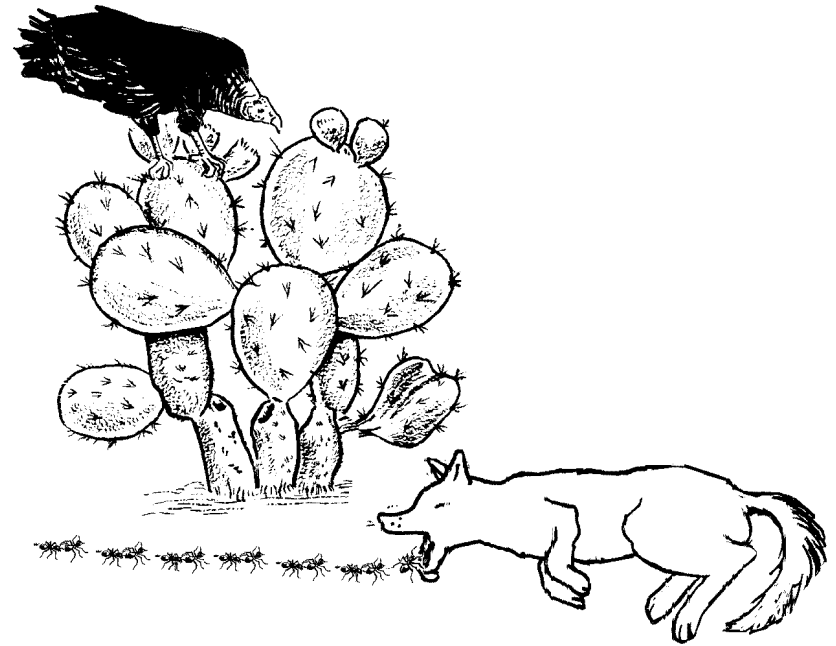
Ajtahua'a ni yó'oxu séej catya'ntájuuraca' ti hui',
ajta ja'yaná'a catyicatzícaria'can. Tiquij ja'yan ajtáhua'a
tyatajé ci huáave' tijín:

—Ma'cuii nyú'u, chijtáhua'a acácuaxa'a
nyechijtáhua'a séej muaatá'reera.

Ajtáhua'a ni huáave' acácuaxa'taca'. Ajta
catyaatáreeri naa tyo'tacájtyee ni nacáj ti cátzicare'.
Capu ché' pu jáaruu ti uhuóocue'exij, eetávej huatamu'
ajo'riá'hui'ixi ni huáave'.

Ajta ni yó'oxu acájra'a ci nacáj jitze ajta jé'ej
huárupi.

Ja'tzu a'tyéevi'i majta ni tzári'ij ajo're'nyee majta
ja'ín catyi'imuáre para maj jé'etichii ci nacáj ti
jo'tacájtye ci huáave' ti aja'hua'a jo'riá'ca'a. Aj mumij
mati'i jé'etichiiraj ni tzári'ij ajta ni víxcii ajá'hua'
jiye're'nyáa ti'qui ja'ín catyú'utzej, catyá'atzunaca'a ni
huáave' ajo'tyéechaxi oopuitá ajta huanyéeriajra ti puá'a
quéé che' ajiyá'hua' ni yó'oxu.

Ajta ja'ín ni víxcii ja'yan tyaata'íhuo'ri' tijín:

—¿Tyitanyi jé'ej muáaruu?

—Ahuui nacáj pu jé'ca no'tacájtye i yó'oxu pu
huí'can naatáreeri i nacáj ja'í pu jé'ca no'tacájtyee. Pero
nyooj hué'taj catyeeria'huóon nyata'a ijíi
catyeetyájcí'mee ji'nye pu'ríi hua'puá náacuanamuaa.
Pero ijíi nu catyeetyáci'mij ci yó'oxu. Ajta acatyó
jo'riá'rupii ni huáave' i ti jiyá'huoo ci yó'oxu ju'amíigo
hué'tamej.

Ajtahua'a an já'hua' yó'tyo, ti puá'a ari'tá an
ja'hua' je'ria'caj tyi'tíj su'u jitze, véjri' jo'maj xumuátye
ja'cáave'. Aj pu'ij ti'í jasée ni huáave', ti'qui ja'yán
tyaatajé tijín: